

Увагі да вынікнавеньня беларускага руху

Цікавасьць да новапрылучанай, спрэчнай „Северо-Западной окраины“ Расійскай імперыі вынікае і на ўсходзе. Перад намі падарожныя запіскі акадэміка Расійскай Акадэміі Навук В. М. Севергіна, каторы ў 1803 годзе зрабіў навуковую падарожу па Беларусі, цікавячыся толькі што прылучаным краем. Запіскі акадэміка зьявіліся ў друку ў дзвёх кніжках, пад назвамі: 1) „Записки путешествия по западным провинциям Российского государства“ (1803 г.) і 2) „Продолжение записок путешествия“ (1804 г.). Севергін—выдатны вучоны свайго часу ў галіне мінералёгіі і хіміі; сваім заданьнем ён ставіць, апроч таго, наогул вывучэньне Расіі і пашырэньне ведаў аб Расіі сярод грамадзянства. Зразумела, што ў сваёй падарожы ён мог блізка разабрацца ў пытаннях, блізкіх да сваёй спэцыяльнасьці. Што датычыць другіх галін жыцьця Беларусі, то тут, ня гледзячы на сваю вучонасьць, ён зусім ня можа ў іх разабрацца. Ён даволі наіўна вызначае, што на Беларусі ёсьць нават праваслаўныя царквы. Яго, незнаёмага з гісторыяй Беларусі, гэты факт вельмі дзівіць; таксама дзівіць і тое, што набажэнства ў царквах, нават вуніяцкіх падобна на набажэнства, якое адпраўляецца ў цэнтральнай Расіі. Тым ня менш акадэмік зусім неспадзявана для нас называе ўсіх насельнікаў Беларусі схізматыкамі. Відаць, што аўтару вельмі трудна зразумець беларускі быт, каторы вырас на рэальных умовах мінулага жыцьця.

У далейшыя часы рускія вучоныя таксама цікавіцца Беларускаю. Вядомы архівісты—гісторык К. Калайдовіч пачаў вывучаць дакуманты стара-беларускага пісьменства. На аснове вывучэньня ў 1822 годзе зьявілася ў друку яго невялікая праца „О белорусском наречии“. Тут аўтар вызначае некаторыя асаблівасьці як стара-беларускай, так і сучасна-беларускай мовы, называючы яе „наречием“ расійскай мовы. Калайдовіч вельмі мала ведаў сучасную яму беларускую мову, і гэта часта перашкаджала яму ў яго працы. Дзякуючы гэтаму, ён прыхо-

дзіць да вываду, што беларускаю моваю павінны зацікавіцца самі беларусы, якія лепш могуць разабрацца ў законах і асаблівасцях сваёй мовы. У канцы сваёй працы ён піша так: „Намерение, руководствовавшее меня в написании статьи сей, состояло в том, дабы обратить на столь важный предмет внимание самих белорусцев, которые вернее и лучше могут исследовать своё наречие и помощью одного объяснить древний язык наших памятников“. Такім спосабам, па мыслі Калайдовіча, сам беларус павінен быць даследчыкам сваёй мовы ня столькі дзеля самой беларускай культуры, колькі дзеля таго, каб лепш вытлумачыць старажытную мову расійскіх друкаваных помнікаў. Выходзіла так, што цікавячыся Беларусью з боку мовы яе старажытных помнікаў, Калайдовіч меў на увазе не беларускія, а агульна-рускія культурныя інтарэсы. Тым ня менш, так ці іначай, а вывучэньне Беларусі ішло і ў інтарэсах самой Беларусі.

І пасля Калайдовіча вялікарасійскія вучоныя цікавіцца Беларусью, але і іх цікавасьць носіць зусім прыпадковы характар, і наогул яна ў Расіі выяўляецца менш, чым у Польшчы. І гэта зразумела. Беларусь уваходзіць ў склад Расіі, як яе паўночна-заходняя краіна, каторая абараняецца моцна штыхамі расійскай арміі. Дзякуючы гэтаму прадстаўніком расійскай дзяржаўнасьці і культуры ня прыходзіцца ажытавацца і клапаціцца аб захаванні Беларусі за Расіяй. тым больш, што расійскі ўрад у часы аракчэўшчыны, а потым мікалаеўшчыны ня любіць, калі прадстаўнікі расійскага грамадзянства ўмешваюцца ў політыку. Зусім другая справа на захадзе, у Польшчы. Польшча згубіла Беларусь. Трэба адабраць яе ад Расіі. Над гэтым думваюць галовы польскага грамадзянства і ажытуюцца. Штыхоў у Польшчы мала, а з 30-х гадоў зусім няма. Трэба гатовіць паўстаньне, а для гэтага трэба знаць Беларусь і беларуса, трэба з увагаю адносіцца да беларускага пытання.

Праца расійскіх пісьменьнікаў і вучоных крыху ажывае з канца 40-х гадоў. Над досьледам Беларусі працуюць Кушын, Эгілеўскі, Э. Э. Шпілеўскі (Драўлянскі), Кіркор і інш. Часта яны родам беларусы, але русыфікацыя зрабіла іх прадстаўнікамі расійскіх поглядаў на Беларусь.

Характар твораў Шпілеўскага напалавіну навукова-этнографічны, напалавіну бэлетрыстычны. Ён апісвае быт беларус-

кага селяніна: жніва, вяселье, хаўтуры, кірмашы, усялякія забабоны і г. д; ён збірае і запісвае беларускія байкі, песьні, прыказкі, легенды. Найцікавейшы твор яго— „Путешествие по Полесью и Белорусскому краю“, каторы зьявіўся ў друку толькі ў 1853-4 г. г. Тут апісана падарожа аўтара ад Варшавы да Ігумна (цяпер Чэрвеня). Вельмі доўга аўтар спыняецца на апісаньні сучаснай сталіцы Беларусі—Менску. М. Гарэцкі так характарызуе гэты твор Шпілеўскага: „Падарожа напісана ў лёгкай бэлетрыстычнай форме, живою літаратурнаю маскоўскаю моваю з беларускімі ўстаўкамі: арыгінальнымі словамі, зваротамі мовы, а то і цэлымі размовамі“. (М. Гарэцкі. Гісторыя беларускае літаратуры. Выд. I, 1920 г., стар. 74). Шпілеўскі, паміж іншым, сьведчыць, што беларуская мова, апроч сялянскай вёскі, зьбераглася сярод дробнай засьцянкавай шляхты, каторая пабеларуску гаварыла, пісала лісты, вяла гаспадарчыя запісы; у засьценках магчыма было знайсці запісаныя легенды, казкі і г. д.

З канца 40-х гадоў пачынае сваю працу і вядомы этнограф Кіркор. Яго творы аб Беларусі пачынаюць друкавацца з 50-х гадоў. Найлепшым з іх зьяўляецца зборнік, амаль што цалком напісаны ім пад назваю „Литовское и Белорусское Полесье“, каторы займае ўвесь III том выданьня Сямёнава „Живописная Россия“. Гэтую працу і цяпер карысна знаць усякаму, хто цікавіцца беларускім пытаньнем. Тут ёсьць надта цікавыя артыкулы археалёгічнага і гістарычнага зьместу. Апрача таго, тут ёсьць шмат этнографічна-бытавых матар'ялаў. Жыцьцё беларуса і нацменшасьцяй Беларусі ахоплена з усіх бакоў.

У процівавагу пісьменьнікам польскага напрамку аўтары рускага напрамку прагнуцца даказаць, што Беларусь ёсьць „искони, русский край“, што яна зьяўляецца толькі паўночна-заходняй краінай Расійскай імперыі: што беларусы ёсьць зусім тое самае, што і вялікарусы, што беларуская мова ёсьць толькі „наречие русской мовы“.

Цікавасьць да Беларусі існавала і сярод тых дробнашляхецкіх засьцянкавых колаў, каторыя лічылі сябе беларусамі і карысталіся беларускаю моваю. Гэтая зусім зьбяднелая шляхта жыла сярод сялянства і па свайму быту мала розьнілася ад яе. Яна ня была настолькі інтэлігентнай, каб пісаць творы. Але яна была настолькі граматнай, каб перапісваць і захоў-

ваць ўжо гатовыя творы. Гэтая „абмужычыўшаяся“ шляхта вельмі любіла творы, напісаныя ў „мужыцкай“ мове. Яна ахвотна перапісвала як народныя, так і літаратурныя беларускія творы. Пры частых перапісках мянялася рэдакцыя твораў, вынікалі новыя варыянты, губілася імя аўтара. З такіх твораў, каторыя выходзілі ў сьвет з рук гэтай беларускай шляхты, асабліва былі пашыраны пераліцованая „Энэіда“ і „Тарас на Парнасе“.

Аўторам „Энэіды“ быў, здаецца, Віцэнты Равінскі, уражанец Смаленшчыны (Духаўшчынскі павет). Ён прыстасаваў да беларускага быту „Энэіду“ украінскага пісьменьніка Катлярэўскага, напісаўшы яе пабеларуску. Зьявілася яна каля часоў кампаніі 12-га году і да нашага часу дашоў толькі пачатак поэмы. Па свайму сюжэту яна зьяўляецца пераробкаю вядомай клясычнай „Энэіды“, напісанай рымскім поэтай Вергіліем. Ад поэмы Вергілія застаўся толькі сюжэт, іменны багачоў і герояў. Усё астатняе зьяўляецца адбіткам беларускага жыцця. Энэй намалёван, як дробны беларускі шляхціц, даволі вясёлы, зусім бясъпечны, мастак добра выпіць і пагуляць. Вэнэра—дзяўчына дачка заможных сялян, любіць пяць песьні, хадзіць на кірмаш і заводзіць голавы хлапцоў. Дыдона—малая пані, удава, каторая сама павінна вясці ўсю гаспадарку, добра частуе гасьцей. Эоль—панскі наглядчык, каторы гоніць панскіх падданных на паншчыну. Даецца і малюнак паншчыны, калі прыезжыя траянцы просяцца ў прыгон да Дыдоны. Гуляюць у поэме так, як гуляюць заможныя сяляне на Беларусі. Ліецца гарэлка. На сталох поўна беларускіх страў: варыва з малаком, крупеня з мясам, яешня, кісель, бульбяныя камы, нават вяземскія пернікі. У час гульні раве вярлюем дуда, сіпіць сапелка, скрыпіць скрыпка, дзвявухны гукаюць—заклікаюць вясну: ёсьць нават і вядомая сьвяточная каза. Вопраткі на багох, героях і багінях такія, як і ў Беларусі. Аб Вэнэры аўтар піша, што яна „андарак з насоўкай апранула, з падплетам узьдзела кавярэні, анучкі рабыя абула, як быццам войта селязьні; твар сыраваткаю абмыла, кужэльны ўздзела балахон, папранік у хустачку ўлажыла, пайшла да Зэўса на паклон“. Наогул у поэме вельмі добра намалёван быт дробнай шляхты і заможных сялян. Што датыча быту запрыгоненай сялянскай беднаты, то ён закранут толькі мімаходам. Аўтар на ім спыняецца вельмі рэдка і не

дае яскравых вычэрпваючых малюнкаў. Гэтыя малюнкi не падыходзілі-б да агульна-жартаўлівага духу поэмы. Відна, што поэма напісана шляхцічам, катораму малюнкi быццця запрыгоненага селяніна ня былі ў галаве.

Аўтара поэмы „Тарас на Парнасе“ мы ня ведаем. Зьявілася поэма ў сьвет крыху пазьней „Энэіды“. Сюжэт поэмы просты. Палясоўшычк Тарас, спаткаўшы ў лесе мядзьведзя, зьякаўся і, уцякаючы ад яго, праваліўся ў яму. Ляцеў ён доўга і апынуўся ў вельмі пекным месцы. Ён устаў і пашоў далей. Бачыць гару, на якую лезе шмат народу: адны шпарка (напр., Міцкевіч, Пушкін і г. д.), другія паціху (напр., Булгарын і Грэх). Тарас папёрся разам з імі і ўлез на гару Парнас. Тут ён папаў на абед. Багіня Гэба пачаставала Тараса гарэлкай, хлебам і крупнікам. Зэфіры погым аднясьлі Тараса да хаты.

У гэты просты сюжэт аўтар улажыў шмат малюнкаў беларускага быту. Багі па Парнасе жывуць у панскім дварэ. Па падворку ходзяць свінні, быдла, козы, бараны, бо і багі займаюцца гаспадаркай. Багі шыюць хадакі, плятуць лапці. Багіні ў карытах мыюць для багоў кашулі і порты. Адны пляць піпкі, другія сьмяюцца. Зэвэс ляжыць на печцы, падклаўшы пад галаву і шукае нешта ў барадзе. Каля палудня селі есьці абед. Гэба падала на стол тры булкі хлеба, капусту, кулеш са скваркамі, крупеню на малацэ, кашу з маслам, каўбасу і аўсяныя бліны. За абедам багі пілі шмат гарэлкі і, падпіўшы, пачалі сьпяваць песьні і танцаваць. Найлепш скакала Вэнэра. „Узяўшы хустачку, Вэнэра пашла мяцеліцу скакаць; прыгожа, стройна цераз меру, што аж няможна і сказаць. Чырвона-тоўста, круглаліца, а вочы як па калясе, як жар, гарыць яе спадніца, і йстужка ўплецена ў касе“. Пашоў у прысядку і Нэптун у пары з прыгожанькай наядай; Юпітэр скакаў у пары з Вэстай. Заткнуўшы рукі за паяс, у новых ботах скакаў Марс. Тых багоў, каторыя дужа насыцябаліся гарэлкі, багіні клалі пад лаўкамі спаць. Пусьціўся ў скок і Тарас: „Як стаў прыстуківаць атопкам, аж рот разявілі багі“.

Поэма „Тарас на Парнасе“ па свайму характару вельмі падобна да „Энэіды“. Бязумоўна, яна была ўтворана пад „Энэіду“. Яна яшчэ больш была пашырана сярод беларускай дробнай шляхты і вучнёўскай моладзі, чым „Энэіда“, яна дашла да нашага часу ў тысячах рукапісаў і дабіралася да самых

глухіх куткоў Беларусі. Вершы ў абедзвюх поэмах у некаторых мясцох папсаваны дзякуючы доўгаму рукапіснаму існаваньню твораў, тым ня менш трэба прызнаць, што стыль вершаў вельмі лёгкі і ўва многіх мясцох вельмі вобразны. Жарты над беларускім селянінам, якія мы бачым ў поэмах, гавораць нам аб тым, што настрой аўтараў поэм быў шляхецкі. Як відаць са зместу абодвух твораў, яны напісаны людзьмі даволі адукаванымі, каторыя поруч з беларускім бытам і мовай ведалі польскую і рускую літаратуру свайго часу.

Паралельна з вышэйпаказанай літаратурай мы спатыкаемся і з творамі зусім другога роду. Гаворыць часам за сябе сам запрыгонены селянін. У масе сваёй ён няпісьменны і гаворыць моваю паўстаньняў і протэстаў, але ў выпадку пісьменнасці ён сам апісвае сваю мужыцкую долю. Зразумела, што ён гаворыць ня толькі мужыцкаю беларускаю моваю, але і мужыцкім нутром. Такім песьняром-селянінам зьяўляецца Паўлюк Бахрым. На жаль, гісторыя зьберагла зусім мала матэрыялаў аб творчасці і асобе гэтага запрыгоненага песьняра. Мы ведаем, што родам ён быў з мястэчка Крошына Наваградзкага павету. У мястэчку была парафіяльная шkolка пад загадам народніка ксяндза Магнушэўскага, дзе і вучыўся Паўлюк. Магнушэўскі атрымліваў з Вільні „Брукавыя Ведамасці“ і меў невялічкую бібліотэку, катораю часта карысталіся вучні школы. Хлопчык Паўлюк вельмі любіў чытаць вершы, каторыя ён вывучваў напамінь і шмат з якіх перапісваў. Зразумела, што гэтыя вершы былі ў польскай мове. Ад перапіскі вершаў П. Бахрым хутка перашоў і да ўласнай творчасці, але яна выяўлялася ўжо ў яго роднай мужыцкай беларускай мове. Пяру яго прыпісваюцца некалькі вершаў—„Размова пана з мужыком“, „Гутарка Данілы са Сьцяпанам“ і „Заграй, заграй, хлопча малы“. Зьместам твораў зьяўляецца апісаньне цяжкай долі запрыгоненага селяніна, каторы „цёрпіць няволю, праклінае жыцьцё, сваю горкую долю“. У зіму, лета і восень працуе селянін на пана, а яго за гэта „б'юць“, таўкуць, гоняць, у карак папіхаюць, „завуць хамам“: „няма калі зьбесьці і кавалка хлеба“. Апроч пана, над мужыком стаіць ураднік, „як чорт сярдзіты і злосны, пагляд быстры, строгі, і голас даносны; як стане пасвойму ляць і крычаці, то душа і з цела мусіць раставаці; а на час як трапіш, дык пачысьціць зубы, схопіш аплявуху, аж кроў пойдзе з губы; чуп-

рына няпэўна, бо падскубе куса, падправіць бораду, і падкруціць вуса“. Ненавісьць да пана ў аўтара злучаецца з найўным монархізмам, што вельмі тыпова для сьветапогляду сяляніна, котры пры сваім соцыяльным бунтарстве быў зусім несьвядомым політычна. Аўтар вызначае, што цар дасьць вольнасьць бедным сялянам. Дагэтуль цар ня даў вольнасьці сялянам таму, што паны яго абшукваюць і хітруюць. Яны так кажуць цару: „Пане найяснейшы, што з гэтага будзе, дасі хамам вольнасьць, дык што з таго будзе? Бо мужык бяз пана быць ніяк ня можа; паб'ецца, пакалоціцца, сьцеражы ты, божа. Над ім штодзень трэба з кнутом стаяць над каркам, розгі каб ляжалі возам за фальваркам. Гразы як ня будзе ад двара над хамам, зап'ецца гарэлкай навек выкоў амэн“. Але прыдзе час, калі цар вызваліць сялян з няволі. Тады „будзе тое, браце, прыджом, мой Сьцяпане, што пан на нас скажа: „Мой каханы пане!“ Мы на іх ня глянем і шапкі ня здымем, хоць блізка нас будуць, ня кланяўшысь мінем“.

Асабліваю цікавасьць мае для нас верш Паўлюка Бахрыма „Заграй, заграй, хлопча малы“, каторы мае, здаецца, і аўтабіяграфічнае значэньне. Верш напісан народным стылем, ён повен жывых вобразаў, узятых з вясковага прыгоннага жыцьця. Зьмест яго такі. Сярдзіты, неміласэрны пан сядзіць у Крошыне. Ён кіямі забіў бацьку сяляніна. Маці тужыць, сястра плача. Лепш быць бяспрытульным ваўкалакам, лепш быць вольнаю птушкаю, бо тады сялянін ня знаў-бы прыгону. „У паншчыну-б не пагналі і ў маскалі-б не аддалі“. Аўтар ненавідзіць паноў і запэўнен у тым, што на галаву іх калісь прыйдзе расплата за іх злачынствы. Але пакуль-што настрой песьняра бязвыхадна цяжкі. Куды пайсьці, як абярнуцца? „Ой, кажане, кажане! Што ня сеў ты на мяне, каб я больш не падрос ды ад бацькавых калёс!“ Па народнаму ўяўленьні, той чалавек, на якога сеў кажан, ня будзе расьці. Калі-б сялянін перастаў расьці і астаўся малым, яго не пагналі-б у паншчыну і не аддалі-б у маскалі.

У Крошыне здарыўся сялянскі бунт. П. Бахрым, як мы даведваемся з некаторых вестак, быў прызнан уладаю ўдзельнікам гэтага бунту. Шмат сялян за ўдзел у бунце выпаралі бізуном і выслалі ў Сібір. Што датыча да Паўлюка, у каторага знашлі вольныя вершы, то яго паставілі пад Мікалаеў-

скую „чырвоную шапку“ (здалі ў маскалі), дзе і прыпынілася яго творчасць. Такім чынам загінуў пясняр, каторы меў усе задаткі, каб зрабіцца Шаўчэнкам у беларускай поэзіі. Сярод сялянства было шмат твораў невядомых аўтараў. Творы перадаваліся па спосабу народнай творчасці вусна ад аднаго да другога. Да такіх твораў трэба аднесці—„Стары Зьміцер і певень“, „Казаньне“, „Гутарка Паўлюка“, „У паню ніхто бяз просу“ і г. д. Усе гэтыя творы апісваюць прыгоннае жыццё селяніна ва ўсёй яго жорсткай нагаце. Яны любяць спыняцца на соцыяльных мотывах. Беднасць і багатства падзялілі людзей на два варожых станы. Багатаму живецца добра: яго падтрымуе пан, ен заўжды выйдзе сухім з вады, і ўсе аддаюць яму чэсьць. Зусім ня так адчувае сябе бедны. Усе яго крыўдзяць, на судзе яго заўжды вінавацяць, ня гледзячы на яго правату, усюды яго б'юць і ганяюць. Няма ў яго двара, няма хаткі. Прыгонны строй уносіць разлажэнне ў сялянскія гушчы. „Многа ёсьць такіх на сьвеце, што па злосьці ліха плече язычком сваім паганым: сваіх брацьцяў перад панам уядаець за нішто, каб ды самому зато ласку заслужыць у пана“. Гарэлка прыносіць вялікую шкоду селяніну, але за п'янства вінаваціцца не селянін, а пан, каторы спойвае мужыкоў, прадаючы гарэлку са сваіх бравароў у сваіх корчмах. „Хоць і пан цьвярозых любіць, а ўсё-ж водкай людзей губіць. Хоць ксяндзы нам піць бароняць, паны водку, аднак, гоняць. Трудна-ж гэтак нам зрабіці: быць цьвярозым—водку піці“. Ува ўсіх сялянскіх творах адразу адчуваецца іх сялянскі настрой і ненавісьць да паднявольнага прыгоннага жыцця.

К 40-м гадам 19-га стагоддзя на Беларусі ўжо зьяўляецца пісьменьнік, каторы уводзіць нас у далейшую беларускую літаратуру. Гэта—Вінцук Дунін-Марцінкевіч, большасць твораў каторага падае на 50-я гады. Па сваім пахаджэнні ён зьяўляецца дробным шляхцічам-разначынцам. Па сваёй творчасці ён звязан з беларускай школай польскай літаратуры. Па сваіх поглядах—гэта лібэрал-народнік, і ў якога народніцтва ахарэкована ў сантымэнтальны романтизм.

Об'ектам творчасці Марцінкевіча зьяўляецца проста беларускі люд і наогул вёска. Аўтар сам кажа, што лічыць сябе дударом простага народу, што будзе пісаць папросту, пабеларуску, каб селянін зразумеў яго. Як лібэрал-шляхціц, ён лічыць,

што паміж прыгоннікаў панам і запрыгоненым селянінам соцыяльнай прорывы няма. Ёсьць толькі яма, каторую магчыма запоўніць аднымі моральнымі сродкамі. Трэба толькі, каб пан шанаваў і любіў селяніна і клапаціўся аб яго дабрабыце. Селянін у вадказ на такія да яго адносіны павінен „хваліць толькі бога, шчыра працаваць, любіць добрых паноў, маўляў, родных брацьцяў“. А калі пан нядобры, то трэба цяпець, бо праўда сама сябе скажа. Прыгонная залежнасьць ёсьць нормальны соцыяльны ўклад жыцця, у рамках каторага будзецца ўся эканомічная і грамадзянская структура Беларусі. Селянін ня толькі можа, але і павінен жыць у рамках гэтага ўкладу, не ламаючы іх. Аўтар пераконан у тым, што злых паноў-прыгоншчыкаў магчыма перарабіць на добрых апякуноў над сялянамі шляхам моральных сэнтанцый. Дзеля гэтага ў сваіх творах ён прагнецца зрабіць, каб усе яны былі добрымі ідэальнымі панамі.

Ідэальны пан, на погляд Марцінкевіча, заўжды кіруе сваім маёнткам сам, седзячы ў ім, як гаспадар. Ён апякуецца над падуладнымі яму сялянамі, не абцяжае іх лішняю працаю, час-ад-часу робіць для іх пачастункі, без пагарды сам ходзіць да іх на вячоркі. Адным словам, гэта патрыархальны пан-народнік, якім быў і сам Дунін-Марцінкевіч. Такі пан ніколі не павінен прымаць у свой маёнтак арандатара ці аканомы, адным словам падпанка. Найчасцей ў творах Марцінкевіча перад намі выступаюць такія падсалоджаныя паны. Яны зьяўляюцца сапраўднымі бацькамі, ласкавымі дабрадзеямі сваіх сялян. Усё зло лічыць аўтар у падпанках. Яны, карыстаючы з таго, што пана няма ў маёнтку, ці пан занадта даверыўся ім, зьяўляюцца штодзённымі злыднямі для селяніна. Калі-б ня гэтыя злыдні-падпанкі, каторыя здзекуюцца і дзяруць з селяніна апошнюю шкуру, то на Беларусі быў-бы рай.

Часам Марцінкевіч набіраецца сьмеласьці і патрабуе ад паноў, каб яны ня ў імя інтарэсаў сялянства, і ў імя сваёй карысьці зьвярнулі ўвагу на цяжкую долю селяніна, бо ён ёсьць эканомічная апора існуючага ладу, бо ён сваёю працаю корміць пана і культурныя станы гаспадарства. А ў адным з вершаў („Вясна, голад, перапала“) аўтар дашоў нават да такой сьмеласьці, што загаварыў аб „вольнасьці“ для запрыгнечанага селяніна. Вольнасьць Марцінкевіч разумее вельмі прымітыў-

на. У яго вершы селянін кажа так: „Будзем роўныя з панамі, самі будзем як паны,—і гарэлку піць збанамі, і гуляць так, як яны“. Праўда, што далей аўтар глыбей падходзіць да справы і кажа: „Перастануць нашым братам, як скацінай, таргаваць, напускацца ліхім матам, скуру з ног да карку драць. Палажэньне пана пры волі, па вершу, будзе дрэнна. „Вось паном ня дужа лоўка: самым трэба працаваць! Пабаліць ня раз галоўка, калі прыдзецца араць! Не адзін-то папацець і заскача драпка,—бо сам толькі есьць умець ды драць скуру з мужыка“. Без селяніна і ў далейшыя часы пан не абойдзецца, але ён павінен будзе падходзіць да селяніна не старымі сродкамі, пугай ды дубінай, а зусім пановаму: „Мужык будзець не скацінай, ня раз скажа пан з паноў: пане Грышка, пане Міна! Як-жа, васпан, ці здароў!“

Цікава тое, што нават рахманае і далікатнае народалюб'е Марцінкевіча спатыкае опозыцыю ў шляхецкіх колах. Нават такі прогрэсыўны пясняр, як У. Сыракомля папаў у лік опозыцыянэраў. Яму, напрыклад, не спадабалася, што адзін з герояў Марцінкевіча—Гапон, катораму ўдалося выбіцца з сялян у афіцэры, робіць помсту мучыцелю сялян і свайму ворагу, аканому. „Сыракомля заўважыў яму (Марцінкевічу), што ў апавяданьні няма эстэтычнага погляду артысты, ёсьць няхват заслоны, якая прыкрыла-б надта жорсткую нагату самае праўды. Сыракомля ня мог згадзіцца з тым, што Гапон памшчаецца ворагу аканому“. (М. Гарэцкі. Гісторыя беларуск. літаратуры, Вільня, 1920, стар. 81).

Спаткаў опозыцыю і той факт, што Марцінкевіч піша свае творы ў беларускай мове, каторая зьяўляецца мужыцкай мовай. Аб гэтай опозыцыі гаворыць сам Марцінкевіч ў прадмове да свайго перакладу „Пан Тадэуш“ Міцкевіча. „Чаму-ж, думаю, наш народ просты, што з гэтымі панамі так блізка жыў, чаму-ж дробная акалічная шляхта, што, жывучы ў лясным заціску, у хаце між сабою сваёй роднай ужывае мовы,—чаму-ж яна ня мае пазнаць аблчаяў сваіх бацькоў. Вось гэта ўсё і нагнала мне думку пералажыць „Пана Тадэуша“ на беларускую мову. Праца мая ў гэтай мове, што мела захваціць нашага беларускага мужыка і бедную шляхту да навукі, ня сустрала прыцягальна сярэд багатых людзей нашае старонкі“. Выходзіць так, што абшарнікі і наогул багатая група жыхарства няпрыхільна

спаткалі творы Марцінкевіча, каторыя ён напісаў у прастай „мужыцкай“ беларускай мове. Можа ім не спадабаліся моральныя сэнтэнцыі аўтара аб шанаванні селяніна, можа не спадабалася прастая мова твораў, а можа тое і другое разам.

Спаткаўшы з гэтага боку няпрыхільнасьць, Марцінкевіч зьвярнуўся да другіх колаў беларускага грамадзянства. Ён пачаў шукаць падтрыманьня з боку простага люду, прычым дробную шляхту ён таксама прылучае да гэтага простага люду: „І вось я сягонья ахвярую „пана Тадэуша“, прыбранага ў мужыцкую сярмягу, паном і простаму народу з пад Дняпра, Дзвіны, Бярэзіны, Сьвіслачы, Віліі і Нёмна. Можа народ той прасты, што з маткай прыродай блізка жывець, прымець гэты гасьцінец ад свайго дудара, што апошнія мінуты свайго жыцця на карысьць народу аддаець“. Трэба зазначыць, што селянін ня прыняў гасьцінца ад свайго дудара, бо быў няпісьменны і цёмны; апроч таго, сантымэнтальныя творы Марцінкевіча не сагласаваліся з сапраўднымі настроямі, думкамі і запатрабаваньнямі беларускага селяніна. Гасьцінец Марцінкевіча прыняла група тагачаснай беларускай інтэлігенцыі, вышаўшая з дробнашляхецкіх колаў.